

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

R. P. Ioannis Azorii Lorcitani, Societatis Iesv Presbyteri Theologi, Institutioes Morales

In Quibus Vniuers[ae] Quaestiones ad Conscientiam recte aut prauè
factorum pertinentes, breuiter tractantur

Azor, Juan

Coloniae Agrippinae, 1616

32. Quot, & quæ iure communi sint seruorum genera.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14007

in principio, mater Ocrifia regii sanguinis mulier, bello a Tarquinio Romanorum rege capta, in seruitute pepetit filium, qui ob id Seruius Tullius est nominatus.

Denique si quæras, An quando vsum fructum ancillæ Caius Titio legat, donat, aut vendit, ad fructuarium Titium, an ad proprietariū Caium pertineat? quod est quæ- rere, An sicut in eo, quod pertinet ad seruitutem, partus sequitur conditionem matris: sic etiam in eo, quod spectat ad vsum fructum? Respondet Vlpianus in l. vlt. ff. De vsum fructum: vltus, inquit, fuit questio, an partus ancillæ ad fructuarium pertineret? Sed Bruti sententia obtinuit, in eo loco non habere. Neque enim in fructu hominis homo esse potest: hac ratione, nec vsum fructum in eo fructuarium habebit. Sic ille. Et Caius in l. in pecudum, ff. De vsum. Partus ancillæ in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim videbatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauerit. Hæc ille.

Quam sententiam amplexus est etiam Iustinianus in Inst. De rerum diuis. In pecudum. Cicero lib. I. de Finibus, meminit huius quætionis inter Iurisconsultos: An partus, inquit, ancillæ sit in fructu habendus, differitur inter principes ciuitatis Pub. Scæuolam, & M. Maniliū, ab hisq. M. Brutus dissentit. Ita Cicero, Scæuola itaque, & Manilius sentiebant partum ancillæ in fructu habendum: quod colligebant ex eo, quod animalium fetus, & arborum fructus ad fructuarium spectant. Deinde quia quidquid ex serui operis acquiritur, in domini bonis numeratur, eo quod non sine opera, & impensis domini fructum concepit, conceptum edit, & editum seruat & alit: ergo partus ancillæ in fructu censetur. At Brutus vnica tantū ratione mouebatur, quod nimirum omnium rerum fructus natura, hominis gratia procreauit: & hæc ratio apud omnes Iurisconsultos postea valuit. De hac quætionem latius tractabo, cum agam de vsum fructu, par. 3. lib. 2.

Quarta caula, Ex qua seruitus nascitur, est iure ciuili interducta: cum quis viginti annis maior le venire participandi pretii cautia passus est. Et seruum, ff. De statu hominum. In qua causa quatuor, aut quinque requiruntur, vt Glossa ibidem annotauit. Primum iusta ætas, nempe, ne sit minor viginti annis. I. Si minor seruum. C. De liberali causa. Secundo consensus vendendi, vt scilicet quis sinat se vendi. I. Non ideo, C. De liberali causa. Tertio, vt pretium participet. I. ff. Quibus ad libertatem proclamare non licet. Quarto, notitia conditionis, nempe, vt emptor credat esse seruum quem emit. I. Liberis, §. Si quis sciens, ff. De liberali causa: & is qui vendi se patitur, sciat se liberum esse, l. Licetius, ff. Quibus ad libertatem proclamare non licet: & is qui vendit, sciat etiam liberum esse eum quem vendit.

Secundo quæritur, An iure gentium cuique fas sit seipsum alteri vendere: Constantis est omnium opinio, fas esse, quoniam quisque tum suæ libertatis, tum famæ, & honoris sui dominus est. Deinde cuique licet suas operas alteri locare, ergo & vendere. Accedit his, quod Paulinus Episcopus Nolanus, vt cuiusdam viduæ filium à seruitute redimeret, se seruituti mancipauit. Greg. lib. 3. Dial. c. 2. et 3. Præterea in veteri lege licebat Hebræo seipsum alteri Hebræo vendere: quamuis potius se locabat, quam vèdebat, quia ad septem annos, aut plurimum quinquaginta in ea seruitute laborabat: postea ad pristinam libertatē redibat.

Quæres deinde, An liberum cuique sit seipsum vendere gratia egestatis? Consonans est omnium sententia, id iuris cuique esse: quia vita est libertate pretiosior, & cætor. Sed quætionis est dubiæ, an nobis liceat emere eum, qui se egestatis causa vendidit: nam ad grauem, vel extremam inopiam redactō gratis, & liberaliter lege charitatis cogimur subuenire. Nauarrus in Man. cap. 23. num. 65. respondet, id nobis licere facere, quoniam non compellimur lege misericordiæ grauis succurrere, sufficit enim mutuo pecuniam dare, ac proinde etiam pretio dato operas hominis indigentis conducere. Sed certe distinguendum est: aut is qui indiget, nihil hic, aut alibi habet, aut seus Rursum, aut nihil nunc habet, aut reuera habebit postea. Si igi-

tur ita simpliciter indiget, nihil vt alibi habeat, nec postea sit habiturus, liberaliter est eius egestas subleuanda: non pretio libertas emenda: si autem alibi habeat, aut postea sit habiturus, licet nobis, vel mutuum aliquid dare, vel eius operas mercede conducere, vel pretio libertatem eius emendo redimere. Pari ratione cuique licet seipsum vendere causa egestatis, qua parens laborat, item, vt Principem pretio redimat.

Deinde quæres, An si quis in eas angustias sit redactus, vt ab hostibus, aut Tyranno, vel latronibus sit necandus, liceat nobis pretio eum emere, ne interimatur; an vero potius charitatis lege cogamur illum pretio gratis & liberaliter dato redimere? Respondet Nauas in Man. cap. 23. num. 65. fas nobis esse pretio illum emere, nec lege misericordiæ cogi nos eum gratis, & liberaliter redimere. Sed hic est etiam distinguendū: si alibi nihil habeat, nec postea sit habiturus, liberaliter est illi subueniendum; si commode possumus: si autem alibi habeat bona, aut postea habiturus sit, iure non cogimur liberaliter redimere, sufficit si vel mutuum ei pecuniam demus, vel eius operas futuras conducamus mercede, vel pretio emamus.

Tertio quæres, An licitum sit alicui seipsum lucrī, & quæstus causa vendere? Alicubi est vsu receptum, vt quidam ætate, & viribus valentes alea ludant ea lege, & conditione, vt victi, seruituti tradantur ad remigandum in trimibus: quod si victores euaserint, pecuniam expostitam ludo sibi comparent: & solet Respublica, aut Magistratus huiusmodi conditionis hominibus pecunias ad ludendum tradere. Scribit Tacitus in libello de moribus Germanorum, apud eos hunc morem fuisse. Aleam, inquit, (quod mirere) sobrii inter serua exercent, tanta lucrandi, perden- dæve temeritate, vt cum omnia defecerunt, extremo, ac nouissimo iactu de libertate, & de corpore contendunt: victus voluntariam seruitutem adit; quamuis iunior, quamuis robustior alligari se, ac venire patitur: ea est in re praua pernicacia, fidam ipsi vocant Hactenus ille.

Dubitari non potest quin peccet is, qui seipsum sine vlla iusta causa vendit: nam est prodigus suæ libertatis venditor. Peccat iridem is, qui cum aliquo, suæ vitæ periculo se vendit causa lucrī. Ex quo fit, vt cum vita remigum fuerit, aut mortis periculo, aut peccatis obiecta, non liceat alicui se ad remigandum vendere: Si vero id vitæ genus his malis cauerit, non video cur sit lethalis peccati condemnandus is, qui seipsum lucrī causa aleæ ludo expofuerit: nam quamuis libertatem periculo obiciat, lucrum nihilominus, (vt plerisque contingit,) sibi potest acquirere: hoc tamen locum habere puto solum, quando, hoc non est, cum graui detrimento familiæ, vel propinquo- rum, vel aliorum.

C A P. XXXII.

Quor & qua iure communi sint seruorum genera.

Primo quæritur, quo differat seruus ab eo, qui olim dicebatur Addictus? Quintilianus libro 7. cap. 3. Seruus, ait, differt ab Addicto, quod seruus cum manumittitur sit libertinus: Addictus, recepta libertate, est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequetur: Addictus, soluendo citra voluntatem domini consequetur. Ad seruum nulla lex pertinet: Addictus legem habet: propria liberi, qua nemo habet nisi liber, præ nomen, nomen, cognomen, tribum: habet hæc Addictus. Hæc Quintilianus. Sciendum est, Addictum dici, cum auctoritate Prætoris debitor creditori tradebatur, vt in eum, & vita, & necis potestatem haberet, eum soluendo non esset. Prætor autem tribus illis verbis utebatur, Do, Dico, Ad dico. Apud veteres Romanos lege duodecim Tabularum, Debitor, cum soluendo non erat, in potestatem creditoris dedebatur, & neruo atque compedibus vinciebatur; & nisi paciscerentur debitor & creditor, in vinculis debitor sexaginta dies habebatur, quibus diebus tribus nundinis continuis ad Prætoem in comitium produce-

batur, quantumque pecuniae indicatus esset praedicabatur, ut si quis enim sedemere vellet, quod nobilissimi quique facere solebant, tantam pecuniam solueret: tertius nundinis huiusmodi addicti capite poenas dabant, aut trans Tybecim peregre venum ibant. Capitis poena acerbissima fuit, ut si plures creditores essent, debitoris additi corpus inter se secarent, si vellent: quae poena immunitate factum est, ut apud Gellium scribit Caecilius, ne unquam aliquis eam subiret: namque additi, et vinciri multos vidimus, dissectum esse neminem, neque audire, neque legi. Haec omnia Caecilius, apud Gellium lib. 20. c. 1. De qua lege ait Quintilianus lib. 3. c. 6. versus finem. Sunt quaedam non laudabilia natura, sed iure concessa, ut in duodecim tabulis debitoris corpus diuisi liceret: quam legem mos publicus repudiavit. Tertullianus quoque ait: in Apologetica aduersus gentes, cap. 4. Iudicatos in partes secari à creditoribus, leges erant, consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, et in pudoris notam, capitis poena conuersa est bonorum adhibita a proscriptione: suffundere maluit hominis sanguinem, quam effundere. Et Phavorinus apud Gellium lib. 20. cap. 1. Quid, inquit, videri potest effratius, quid immavus, quid ab hominis ingenio diuersius, quam quod membra, et artus inopis debitoris, ob pecuniam debitam aduincari, et additi pluribus brevissimo latrati u distrahantur, sicut nunc bona vennum distrahuntur? Haec ille.

Quae lex, utpote seuetior, durior, et crudelior plusquam par esset, processu temporis est abrogata, anno, ut fertur, ab urbe condita 630. L. Papirio Mugellano Censore, & C. Petelio XLCOSS. & in mitiorem mutata est: Debitor igitur datus in potestatem creditoris, dicebatur seruus additus.

Secundo quaeritur, Quinam in iure Ciuili dicantur serui poenae? Respondeo, ex Martiano in l. Quidam ff. de poenis, ubi ait: Quidam sunt serui poenae, ut ad metallum dant. Et in opus metalli, et si quid eis castamento datum fuerit pro non serui poe est, quasi non Caesaris seruo datum sed poenae. Item quidam dant ad rem, hoc est, sine ciuitate, ut sunt in opus publicum perpetuo dant, et in insulam deportati, ut ea quidem, quae iuris ciuili sunt, non habent, quae vero iuris gentium sunt, habent. Sic ille. Serui igitur poenae erant, qui vltimo supplicio damnabantur, quoniam statim ciuitatem, & libertatem perdebant. Item ad bestias condemnati, ut habetur in l. Qui vltimo ff. de poenis. Similiter etiam in metallum, & in ministerium metallorum damnati, serui poenae fiebant, ut dicitur in l. Metallum ff. de poenis. Item, & in insulam perpetuo danti, ut colligitur ex l. Aut damnum, §. Est poena, ff. de poenis.

Sciendum est, seruos poenae libertate amissa, retinuisse quae sunt iuris gentium, non vero habuisse, quae sunt iuris ciuili: unde testari non poterant, nec eis poterat aliquid legari: nec poterant in potestate suos filios habere: et eis alimenta, & vitae necessaria subsidia debebantur, & ipsi poterant emere, vendere, permutare, & sibi aliquid acquirere, quia haec sunt iuris gentium. Item seruos poenae eo ipso, si liber fuerat, libertatem; si seruus, domini familiam amittebat: ita ut nunquam liberatus à poenis, in veteris domini potestatem rediret. Praeterea serui poenae in publicum opus damnati, annua ad victum alimenta à Republica accipiebant: Et dari solebant huiusmodi serui ad balnea, ad purgationes cloacarum, munitiones viarum, & vicorum. Hac constant ex epistola Plinii ad Traianum, et ex alia Traiani ad Plinium lib. 10.

Tertio quaeritur, Quinam dicantur serui adscriptitii in toto titulo de Agricol. et censu. C. lib. 11. Respondeo, eos sic appellatos, qui erant rusticis operibus mancipati, & agris adscripti, & obnoxii: erant enim coloni, glebae, vel terrena licui perpetuo colendae in libro censuali, vel publico indicati adscripti, & additi dominis suis: his enim seruis domini certa praedia assignabant colendae quibus perpetuo adhaerebant, ita ut nulla priuata dominorum pacto diuelli possent ab agro, praedio, vel fundo, cui erant additi. l. cum satis, §. l. Colonos. C. de agricol. et censu, lib. 11. Item adscriptitii serui fugitiui nunquam libertatem acquirere

bant, nisi triginta annis vitam liberam vixissent ab omni opera, & centu fertili immunes, idque viuo videnteque domino. l. cum satis, C. de agricol. et censu, lib. 11. idem iuris erat de filiis huiusmodi seruorum: nam liberi fiebant triginta annis. Praeterea tales serui, sine gleba, hoc est, terra, cui colendae perpetuo erant adscripti, vendi non poterant per se separatim, sed vna cum fundo vendebantur. l. 2. §. l. quem admodum. C. de Agricol. et censu, lib. 11. Extratitulus de Agricolis, & Colonis in C. lib. 11. in quo titulo serui adscriptitii dicuntur Agricolae, & censui, & Coloni tributarii, inquit: Agricolae quidem, quia erant rustici, pastores, aratores, & agros colebant: censui vero, quia in libro censuali adscripti dominis suis erant additi; Coloni autem & Tributarii, quia in motem colonorum annuam pensionem, vel tributum domino pendebant. Porro huiusmodi serui non omnino nunc extant: In quibusdam tamen Christianorum prouinciis, ut in Polonia, Auetnia, & Campania in Gallia sunt quidam homines, liberi quidem illi, sed maxime similes seruis veteribus adscriptitis: quia in territorio domini sunt tanquam alligati, non habentes demigrandi facultatem; quod si fugerint, potest eos dominus persequi, capere, & reducere: pendunt tributum domino, & ei quaedam alia emolumenta, & commoda praestant: inter quae illud est, quod ipsis vita functis sine iobole, succedit dominus, vel ex toto, vel ex parte nec liberam possunt mulierem ducere, nec ad sacros ordines eligi, ne dominus eorum obsequiis, & operis fraudeatur.

Sunt alii minus similes adscriptitis seruis antiquis, qui tamen si in territorio domini viuunt, nihil praeter tributum annuum domino suo debent, aut obsequi, aut opera vilius: & hi similes sunt Colonis, qui partiarum, aut censuales dicuntur; aut enim parte fructuum aliqua loco mercedis agros colunt, aut certa pecuniae pensione terram exercent, qui certam annuam pensionem, huc tributum ita domino debent, ut id soluere cogantur, siue nulli ex agris fructus prouentiant, siue minores, aut vberiores.

Quarto quaeritur, Quinam dicantur serui originarii? Respondeo, ex eodem titulo. C. de Agricol. et censu lib. 11. eos dici, qui ex adscriptitis seruis nati erant in ipso fundo, vel agro, cui eorum parentes erant a lex pti & obnoxii.

Quinto quaeritur, Quinam in iure ciuili dicantur serui publici? Respondeo, veteres Romanos seruorum opera, & ministerio vlos fuisse ad tabulas publicas scribendas: qui serui scribarum, & notariorum publico munereungebantur: huc enim functioni Romani seruum non vnius, aut alterius proprium, sed omnium communem praeficiebant, qui pro absentibus, pupillis, aut Re publicae nomine stipulari, transigere, & contrahere possent: id enim melius per ipsum, quam per alium quempiam fieri videbant, quia in contractibus, & actis erat penes ipsum fides publica, eo quod esset omnium communis seruus. Horum seruorum meminit Vlpianus in l. Si pupillus ff. Rem pupillo saluam fore. Postea vero publici etiam serui, dicebantur serui poenae in publicum opus damnati, de quibus paulo ante iam dixi.

Sexto quaeritur, Quinam serui literati intelligantur? Respondeo, olim apud Athenienses in signe seruitutis fuisse, hominis frontem, aut faciem notatam, & inscriptam. Nam Sammi ab Atheniensibus bello victi, & in seruitutem redacti, quibusdam in fronte punctis literarum similitudinem referentibus notabantur: qui mos postea apud Romanos more vsque receptus est, ut quisque cognosceret suos seruos punctis quasi literis notatos. Sed procella temporis, Imperatorum legibus sancitum est, ne seruorum facies amplius punctis, aut literis notarentur, sed manus, aut alia quaeptiam corporis membra.

Septimo quaeritur, Quinam vocati fuerint serui Ordinarii, Vicarii, Atrienfes, Insulari? Respondeo seruos Ordinarios, quorum mentio est apud Vlpianum in l. Transpud Laborem, §. Praetor ff. de Insur. eos fuisse qui erant ministerii consuetudinis dominorum mancipati, & adscripti: etiam

solita officia, & munera obibant. His vero alij aliquando erant subrogati, & suffecti, & hi dicebantur serui Vicarij quorum erat obsequium & parere Ordinariis. Atrienfes vero serui, quorum meminit Cicero in *Paradocho quinto*, *Omnes sapientes liberos omnes stultos seruos excipere*, & *Vlpianus in l. Instrumenta ff. de Fundo instructo, legato. c. in l. i. ff. nauis, cautione stabularij*, dicti sunt, qui suppellectilem dominorum curabant, & emundabant: moris enim erat in atrijs ædium, vel villarum, instrumenta, & multam, & copiosam suppellectilem habere: Huiusmodi serui erant in familia præcipui, quibus credebatur cura acti: ut ex *Cicerone in Pisonom*, & ex *Columel. lib. 12. c. 3. constat*.

Insularij serui dicebantur, non qui deportati, aut relegati in insulam erant, sed qui domus curam commissam habebant, quasi insularum custodes. *l. ult. in ff. de offic. præse. vigiliu.* Est enim insula, domus, quæ vicinorum partibus non contingitur, qualium Romæ domorum innumera fuit multitudo. Et teste *Tacito lib. 15.* Nero constituit, ut ne communione parietum, sed propriis quæque muris domus ambirentur: ut tutiores essent ab igne, & incendio. Seruus igitur, cui cura huiusmodi insularum commissam erat seruus Insularis dicebatur.

Octavo quaeritur, Quinam serui dicebantur Mediastrini, quorum meminit *Vlpian. in l. 1. §. Cæterum ff. nauis. cau. stabularij* Respondeo, mancipia abiectionissima, & vilissima, teste *Bulao* quorum erat vilissima & sordidissima ministeria obire domi. Cogebantur enim domos verrere, purgamenta afferre, ligna congerere, & his similia. Ita vocabantur Mediastrini, quia in media domo ad imperia omnium nutusque excubare consueverant. Cicero in *Catilinam*. contemno exercitum collectum ex senibus desperatis, ex agris luxuria, ex rusticis, mediastrinis, doctoioribus. *Colu. lib. 1. c. 9.* Separandi aratores à mediastrinis. Item mediastrini, teste *Prisciano* serui erant abiectionissimi, qui lauantiis in balneis ministrare soliti fuerunt: ac propterea in medio balnei stare cogebantur. *Horat. epist. 1.*

Tu Mediastrinus tacita prece rura petebas.

CAP. XXXIII.

Quot, & quibus modis serui manumittuntur.

Primo quaeritur, Quo nomine iura ciuilia seruos à dominis libertate donatos appellent? Respondeo, eos appellare manumissos: & donationem libertatis dicere manumissionem, sicut filij familias potestate patria soluti, & sui iuris effecti, dicebantur emancipari. Ita serui seruitutis vinculo liberati, dicebantur manumissi libro *quadragesimo primo Pandectarum*, siue *digestorum* titulus 1. est, de manumissionibus.

Erat mos apud Romanos in manumissione, ut dominus caput serui, aut aliud membrum tenens, ter diceret: *Hunc hominem liberum esse volo*, & mittebat eum è manu quasi sua potestate, & dominio.

Secundo quaeritur, Quot modis manumissio fieret? Cicero in *Topicis* tres species manumittendi, vel libertate donandi recenset, numerauit ille tantum eas, quæ suo tempore erant. Aut enim manumissio fiebat censu, aut vindicta, aut testamento. Vnde *Digestus libro quadragesimo*, sunt tituli de manumissionibus, videlicet, De manumissis vindicta: De manumissis testamento, & alijs similes. Quas species manumissionis Boetius explicat. Censu fiebat liber, qui consentiente populo, vel iubente domino, nomen dedisset in censum. Sic enim ciuis Romanus fiebat, & seruitutis vinculo soluebatur, non enim censebantur antiquitus, nisi ciues Romani. Vindicta fiebat quis liber, cum Prætor, Præses, Consul, Præfectus Ægypti, Proconsul, vel legatus eius serui capiti raso virgam imponens, aut licet eius iussu, eundem in libertatem vindicabat, quædam solemnia verba dicens, ille virga, vindicta vocabatur: Vnde *Poetæ* carmen est:

Vindicta postquam meus à Prætoris recessit.

Ea enim virga tangebatur caput serui rasum Magistratus, vel licitor, & dominus manu eius apprehensa vertebat seruum, & è manu emittebat, dicendo eum esse liberum, Motem veterem circa hanc manumissionem eleganter descripsit *Sigonius*, ex *Boetio*, *Festo*, *Valerio*, *Probo*, *Donato*, his verbis: *Qui manumittere seruum apud Prætorum volebat, eius, quem manumittere volebat, caput, aut aliud membrum tenens, ad Prætorum ita dicebat: Hunc hominem liberum esse volo. Et emittebat eum è manu.* Idem tamen *Sigonius* alio in loco ex *Isidoro libro nono*, refert Romanos, eos quos manumittebant, alapa percussos circumegisse atque ita de manu misisse. Prætor autem vindicta, id est, virga eiusdem serui capiti imposita ita dicebat: *Dico eum liberum esse more Quiritium.* Inde conuersus ad licitorem, addebat: *secundum tuam causam fac sicut, dixi: Ecce tibi vindicta.* Tunc licitor accepta à Prætoris vindicta, caput serui percutiebat, faciem palma, tergumque verberabat. Quibus actis, nomen manumissi in acta à scriba referebatur, adiecta causa manumissionis.

Dicta est autem vindicta à *Vindicio*, vel *Vindice* quodam, qui *Vitelliorum* seruus, quod conurationem anno primo post reges exactos detexit, primus vindicta liberatus esse memoratur. Etenim, ut conurationis iudici præmium fuit pecunia, data ex ærario, atque ex eo tractu teste *Livio*, nomen vindictæ est. Vnde postea inquit, *observatum est, ut qui ita liberati in ciuitatem recepti viderentur.*

Testamento, aut codicillis testamento confirmatis fiebat quis liber, quem dominus suprema voluntate in testamento liberum fecerat. Quod tribus modis fiebat, vel directe pureque: vel sub conditione vel per fideicommissum.

Directe & pure duobus modis. Aut enim scribebat sic: *Pamphilus seruus meus liber esto*: vel ita: *Pamphilum seruum meum liberum esse volo*: aut verbis ad hæredem directis scribebat: *volò ut Titius hæres meus seruo meo Pamphilo libertatem largiatur.* Directa quidem, quia ipse testator per se ipsum manumittebat: Indirecta vero quia libertatem relinquebat, ut per hæredem, vel legatarium seruis daretur. Vnde fideicommissaria libertas indirecto relinquebatur. *l. 1. C. de lege Fufia Caninia tollenda.* Para vero erat manumissio, quia testator absque vlla conditione seruum manumittebat.

Porro manumissio sub conditione, duobus modis fiebat: Aut enim libertas relinquebatur in diem, aut sub conditione, in diem, ut si testator dixisset: *volò, ut Stichus seruus meus sit liber duodecimo anno, postquam diem obiero*: vel si dixisset: *si liber postquam hæredi meo Cneo serueris triennio* Sub conditione libertatis relinquebatur, ut si testator dixisset: *Stichus seruus meus sit liber, si Titius hæres meus fuerit factus consul.* Hi autem serui, quibus testator libertatem relinquebat, vel in diem, vel sub conditione, dicebantur statim liberi, donec dies veniret, vel conditio existeret. *Glossa in l. 1. ff. de statu liberis.* Vnde etiam in *Digestis*, tum in *Codice*, titulus est, de statu liberis.

Manumissio eadem, vel potius libertas per fideicommissum dari poterat, vnde *lib. 40. Digestorum* est titulus 5. De fideicommissariis libertatibus, & *lib. 7. Codicis* titulus 7. est, De fideicommissariis libertatibus. Solebat autem huiusmodi manumissio fieri, vel dari largius, quam directo: nam non tantum propriis, sed & alienis seruis per fideicommissum libertas dari poterat: ita tamen, ut vulgariis verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris exprimeretur. *l. Libertates ff. de fideicommissariis libertatibus.* Dabatur etiam libertas per fideicommissum, dupliciter: aut enim testator libertatem relinquebat, ut daretur per hæredem institutum, aut per legatarium, & ita dicebat: *Volò ut Titius hæres meus manumittat Stichum seruum meum*, vel dicebat: *Rogò ut Caius, cui certum legatum relinquo, emat Pamphilum seruum Sempronij, & manumittat eum.* Illi itidem serui, quibus per fideicommissum libertas dabatur, dicebantur statim liberi, donec per hæredem, vel legatarium libertati essent restituti.